

مدل مفهومی تحزب بر اساس منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

مصطفی منتظری^۱ | مقدسه ولی نژاد^۲

سال چهارم
بهار ۱۴۰۴

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۰۴

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۱/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۰۹

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۲/۱۰

صص: ۶۹-۳۹

شاپا چاپی: ۸۹۰۱-۲۹۸۰

الکترونیکی: ۱۶۸۵-۲۸۲۱

چکیده

تحزب به عنوان یکی از عناصر کلیدی نظام‌های سیاسی، کارکردهای متفاوتی در چارچوب‌های فکری و ایدئولوژیک مختلف دارد. در اندیشه اسلامی، برخلاف مدل‌های متداول غربی که مبتنی بر رقابت برای کسب قدرت هستند، حزب نهادی برای سازماندهی، هدایت اجتماعی و تقویت همبستگی سیاسی و فرهنگی محسوب می‌شود. این پژوهش با بهره‌گیری از روش نظریه داده بنیاد و تحلیل کیفی بیانات آیت‌الله خامنه‌ای طی سال‌های ۱۳۵۸ تا ۱۴۰۳، به ارائه یک مدل مفهومی از تحزب مطلوب در گفتمان انقلاب اسلامی پرداخته است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که در نگاه ایشان، تحزب مطلوب بر چهار رکن اساسی استوار است: ۱) انسجام و استقلال تشکیلاتی، ۲) فراتر بودن از رقابت‌های انتخاباتی و داشتن نقش آگاهی‌بخش، ۳) برخورداری از هویت ایدئولوژیک اسلامی و ۴) ایفای نقش تربیتی و معرفتی در جامعه. همچنین، این پژوهش تفاوت‌های بنیادین میان الگوی تحزب اسلامی و تحزب رایج در نظام‌های غربی را بررسی کرده و نشان داده است که احزاب در چارچوب انقلاب اسلامی، علاوه بر ایفای نقش سیاسی، باید به عنوان ابزار پیشبرد عدالت اجتماعی و بسترساز تمدن نوین اسلامی عمل کنند. نتایج تحقیق حاکی از آن است که به کارگیری این مدل مفهومی می‌تواند به اصلاح ساختارهای حزبی موجود در کشورهای اسلامی و تبیین چارچوبی بومی برای مشارکت سیاسی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی کمک کند.

مقاله پیش رو با روش تحلیل مضمون به بررسی سخنان مقام معظم رهبری با کلید واژه‌های مسجد و هویت پرداخته است که پس از اشیاع نظری و با حذف موارد تکراری، مجموعاً ۳۲ سخنرانی و پیام انتخاب و پس از کد گذاری، از میان آن‌ها ۱۰۶ مقوله، ۵۵ مضمون پایه، ۱۳ مضمون سازمان دهنده و ۵ مضمون فراگیر رسیدیم.

کلیدواژه‌ها: تحزب اسلامی، نظریه داده بنیاد، آیت‌الله خامنه‌ای، احزاب سیاسی، تمدن نوین اسلامی، مدل مفهومی

۱. استادیار، گروه حقوق، الهیات و معارف اسلامی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه گلستان، گرگان، ایران.

m.montazeri@gu.ac.ir

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد، تاریخ انقلاب اسلامی، دانشگاه گلستان، گرگان، ایران.

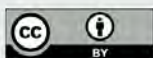
استناد: منتظری، مصطفی؛ ولی نژاد، مقدسه. (۱۴۰۴). مدل مفهومی تحزب بر اساس منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی)،

مطالعات میان‌رشته‌ای تمدنی انقلاب اسلامی؛ ۴(۱۳)، ۶۹-۳۹.

DOR: 20.1001.1.29808901.1404.4.13.3.5

نویسنده: ©

ناشر: دانشگاه جامع امام حسین (ع)

این مقاله تحت لایسنس آفرینندگی مردمی (Creative Commons License- CC BY) در دسترس شما قرار گرفته است.

مقدمه و بیان مسئله

تحزب به عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای سازمان‌دهی نیروهای اجتماعی و سیاسی، همواره نقشی کلیدی در هدایت جوامع بشری ایفا کرده است. در ادبیات مدرن سیاسی، احزاب عمدتاً به عنوان ابزارهایی برای رقابت بر سر قدرت شناخته می‌شوند، اما در گفتمان اسلامی، حزب می‌تواند کارکردی فراتر از رقابت‌های صرف داشته باشد و به عنوان سازوکاری برای انسجام اجتماعی، هدایت فکری و مشارکت فعال در ساخت تمدن نوین اسلامی مورد توجه قرار گیرد.

یکی از چالش‌های اساسی در بررسی تحزب، تفاوت میان مدل‌های غربی و اسلامی آن است. در حالی که در مدل‌های رایج جهانی، احزاب عمدتاً در چارچوب ساختارهای دموکراتیک غربی و بر پایه رقابت‌های انتخاباتی تعریف می‌شوند، در اندیشه اسلامی و به‌ویژه در دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای، تحزب بر پایه انسجام فکری، رشد سیاسی جامعه و هماهنگی نیروهای مؤمن به انقلاب اسلامی استوار است. این تفاوت‌ها ضرورت بازتعریف مفهوم تحزب را بر اساس مبانی اسلامی و اهداف تمدنی انقلاب اسلامی برجسته می‌کند.

در شرایطی که الگوهای رایج تحزب در نظام‌های غربی با بحران‌های هویتی و کارکردی مواجه شده‌اند، بررسی مدل‌های بومی و دینی در این زمینه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. با توجه به اینکه احزاب می‌توانند به عنوان حلقه واسط میان مردم و حاکمیت ایفای نقش کنند، شناخت شاخص‌های تحزب مطلوب در اندیشه مقام معظم رهبری، می‌تواند به تدوین الگوی مناسبی برای فعالیت احزاب اسلامی منجر شود. همچنین، در شرایط کنونی که جوامع اسلامی به دنبال بازتعریف ساختارهای سیاسی خود در چارچوب هویت دینی هستند، ارائه مدلی بومی از تحزب، ضرورتی انکارناپذیر است.

بر این اساس، مقاله پیش رو به دنبال ارائه یک مدل مفهومی از تحزب بر اساس اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای است. هدف اصلی این پژوهش، بررسی شاخص‌های تحزب مطلوب، نقش احزاب در تداوم انقلاب اسلامی، و تفاوت‌های اساسی میان احزاب اسلامی و غربی است. از این رو، سؤال اصلی عبارت است از: مدل مفهومی تحزب با تأکید بر دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای چیست و چگونه می‌توان بر اساس این مدل، چارچوبی برای تحزب مطلوب در نظام اسلامی ارائه کرد؟

پاسخ به این سؤال می‌تواند علاوه بر تبیین نظری مفهوم تحزب اسلامی، زمینه‌ای برای ارائه راهکارهای عملی جهت تقویت و ارتقای احزاب در راستای تحقق تمدن نوین اسلامی فراهم کند.

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های ارزشمندی در زمینه تحزب انجام شده است که هر کدام به جنبه‌های خوبی از این موضوع پرداخته‌اند اما از حیث ارائه یک مدل مفهومی، آن هم براساس اندیشه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای و بررسی جامع بیانات ایشان در این زمینه و همچنین استفاده از روش «نظریه داده بنیاد»، این مقاله متمایز می‌باشد. در اینجا، ضمن بیان برخی از این منابع، وجوه متمایز این مقاله با آن‌ها تبیین خواهد شد.

۱. بخشی از این پژوهش‌ها، به «تحزب در اندیشه سیاسی اسلامی» می‌پردازند، مانند مقاله «حزب و تحزب در اندیشه اسلامی» از اخوان کاظمی (۱۳۸۸)، که بحث و بررسی اصول تحزب در قرآن و احادیث پرداخته و ویژگی‌های کلی تحزب اسلامی را معرفی کرده است. در این پژوهش، تحزب به عنوان یک ضرورت اجتماعی و سیاسی در جهان اسلام بررسی شده، اما به‌طور خاص به اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای توجه نشده است.
۲. قسمت دیگر این تحقیقات به «جایگاه احزاب در کشورهای اسلامی و غربی» توجه شده است، مانند «جایگاه احزاب در کشورهای توسعه یافته» از بخارائی زاده (۱۳۹۷)، که به بررسی جایگاه و نقش احزاب در کشورهای غربی پرداخته و تأثیر آن‌ها بر فرآیندهای دموکراتیک و اقتصادی را تحلیل کرده است. این پژوهش در مورد احزاب غربی و دموکراسی‌های سکولار بحث می‌کند و بر مقایسه با کشورهای اسلامی تأکید دارد.
۳. مطالعاتی نیز به نقش احزاب در تحولات سیاسی انقلاب اسلامی پرداخته‌اند. در این راستا، مجتبی زاده و لیالی (۱۴۰۰)، در کتاب «کتاب جریان شناسی سیاسی: نگاهی به احزاب، گروه‌ها و جریان‌های سیاسی در ایران معاصر»، به فعالیت احزاب و گروه‌ها در دوران انقلاب اسلامی ایران پرداخته‌اند. این پژوهش‌ها به بررسی نقش احزاب در شکل‌گیری انقلاب اسلامی و تأثیر آن‌ها بر سیاست‌های جمهوری اسلامی اشاره دارند، اما بیشتر بر تحزب قبل از انقلاب متمرکز هستند.

وجوه تمایز مقاله حاضر با چنین پژوهش‌هایی این است که علاوه بر بررسی حزب قبل از انقلاب، به تحلیل نقش احزاب در تداوم انقلاب و تحولات بعد از آن مبادرت می‌شود. همچنین به تأثیر حزب در تداوم انقلاب اسلامی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای اشاره می‌شود که در تحقیقات پیشین کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

۴. « تفاوت مدل حزب اسلامی و حزب غربی » از دیگر عناوین مرتبط با این پژوهش است که در کتاب « رسانه‌ها و راه‌های تقویت مشارکت مردم در صحنه‌های سیاسی » اثر کریمی (۱۳۸۰)، به آن پرداخته است. ایشان به نقش رسانه‌ها و مشارکت مردم در سیاست‌های غربی و اسلامی اشاره می‌کند، اما این بررسی‌ها به طور عمده بر الگوهای غربی و نظریات عمومی اسلام تکیه دارد. در مقاله پیش رو، به طور مشخص مدل حزب اسلامی و شاخص‌های حزب مطلوب در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای بررسی می‌گردد.

۵. یکی دیگر از زمینه‌های تحقیقاتی مرتبط با این پژوهش، بررسی « شاخص‌های حزب مطلوب در اسلام » است، مانند مقاله « مؤلفه‌های حزب مطلوب برای تقویت مشارکت سیاسی فعال در جمهوری اسلامی ایران » از غفاری و آل‌غفور که به بررسی مؤلفه‌های حزب مطلوب برای تقویت مشارکت سیاسی فعال در جمهوری اسلامی ایران براساس روش اجتهادی و ادبیات علامه نائینی پرداخته است. پر واضح است که نقطه اصلی تمایز و نوآورانه مقاله حاضر، تمرکز بر شاخص‌های خاص حزب مطلوب در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای است.

مفهوم‌شناسی حزب

۱. مفهوم حزب در لغت

واژه «حزب» در لغت به معنای گروه، دسته، جماعت و فرقه‌ای از افراد است که بر اساس یک هدف یا عقیده مشترک گرد هم آمده‌اند (دهخدا، ۱۳۹۰: ۱۰۲۲). در فرهنگ عمید نیز به معنی گردآمدن مردم و طرفداری از مرام یا رأی شخصی ترجمه شده است (عمید، ۱۳۹۱: ۳۵۸). راغب اصفهانی، حزب را گروه و جمعیتی معرفی می‌کند که دارای انسجام و پیوستگی خاصی هستند

(راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق: ۲۳۴). این گروه، انسجام و هماهنگی آن‌ها هم قلبی است و هم در رفتار. (بادامچیان، ۱۳۸۸: ۳۳).

در زبان انگلیسی، از واژه «Party» استفاده می‌شود که از ریشه فرانسوی کهن *partir* به معنای «تقسیم کردن» یا «رفتن» گرفته شده است (Harper, 2021). این واژه در قرون وسطی ابتدا در مفاهیم نظامی به کار می‌رفت و به گروهی از سربازان که برای انجام مأموریت خاصی از دیگران جدا شده‌اند، اطلاق می‌شد (Oxford English Dictionary, 2020) در دوران رنسانس، این واژه از زمینه‌های نظامی به حوزه‌های اجتماعی و سیاسی گسترش یافت و به گروهی از افراد که ایده‌ها و منافع مشترکی دارند، اشاره می‌کرد. (Crystal, 2008:142)

۲. مفهوم حزب در اصطلاح

در علوم سیاسی، «حزب» به یک سازمان یا تشکیلات پایدار از افراد دارای ایدئولوژی و اهداف مشترک اطلاق می‌شود که برای کسب قدرت یا تأثیرگذاری بر سیاست‌های جامعه تلاش می‌کند (داونز، ۱۹۵۷: ۲۱). ادموند برک حزب را این‌گونه تعریف کرده است: «گروهی از افراد که با یکدیگر متحد شده‌اند تا بر اساس اصول مورد توافق، منافع ملی را دنبال کنند». (Burke, 1770: 35)

موریس دوورژه احزاب را به دو دسته «احزاب کادری» و «احزاب توده‌ای» تقسیم می‌کند. احزاب کادری، نخبگان را گرد هم می‌آورند، در حالی که احزاب توده‌ای بر بسیج مردم متکی هستند. (Duverger, 1951: 18) از سوی دیگر، آنتونی داونز، حزب را «گروهی از افراد که هدفشان کسب کنترل دولت از طریق انتخابات است» معرفی می‌کند. (Downs, 1957: 44)

۳. مقایسه معنای «حزب» در فارسی و Party در انگلیسی

این کلمه در فارسی و عربی بیشتر بار ایدئولوژیک و اعتقادی دارد، اما واژه «Party» در زبان انگلیسی بیشتر بر رقابت سیاسی و کسب قدرت متمرکز است. در واقع، تحزب در اسلام بر پایه هدایت فکری و انسجام اجتماعی است، در حالی که در فرهنگ سیاسی غرب، حزب عمدتاً ابزاری برای رقابت در قدرت محسوب می‌شود. (Heywood, 2019: 153)

بر اساس بررسی تعاریف لغوی و اصطلاحی، حزب را می‌توان یک تشکل سازمان‌یافته با برنامه مشخص، ایدئولوژی مشترک و هدف معین در جهت تأثیرگذاری بر ساختار قدرت و

تصمیم‌گیری‌های حکومتی تعریف کرد. احزاب می‌توانند بر اساس اهداف مختلفی مانند هدایت فکری، رقابت سیاسی، تحقق عدالت اجتماعی و کسب قدرت شکل بگیرند.

تحزب در آیات قرآن و روایات

تحزب به عنوان نوعی گردهمایی اجتماعی، از دیرباز در جوامع انسانی وجود داشته و در متون دینی نیز به آن اشاره شده است. در قرآن کریم، سوره ای بنام «احزاب» وجود دارد. کلمه «حزب»، به صورت مفرد و جمع، هشت مرتبه به کار رفته است و به طور کلی، به گروه‌های سازمان‌یافته‌ای اشاره دارد که بر اساس عقاید و اهداف مشترک گرد هم آمده‌اند (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق: ۲۳۴).

۱. حزب در قرآن کریم

قرآن کریم در آیات متعددی به مفهوم تحزب اشاره کرده است ولی در یک تقسیم بندی کلان جامعه شناختی، بر مبنای توحید، احزاب را به دو دسته کلی «حزب‌الله» و «حزب‌الشیطان» تقسیم می‌کند و ویژگی‌هایی را بر شناخت و تفکیک این دو از یکدیگر ارائه می‌دهد و پیروزی نهایی را به «حزب‌الله» نسبت می‌دهد.

به عنوان نمونه در جایی می‌فرماید: «فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ» (سوره مائده، آیه ۵۶) یعنی «همانا حزب‌الله همان پیروزان‌اند». این آیه نشان می‌دهد که گروهی از افراد که تحت عنوان «حزب‌الله» شناخته می‌شوند، در نهایت بر حزب شیطان غلبه خواهد کرد. این پیروزی، نه تنها به معنای برتری ظاهری و سیاسی، بلکه به معنای پیروزی معنوی و الهی نیز هست (طباطبائی، ۱۴۱۷ق، ج. ۵: ۴۳).

در مقابل، قرآن کریم وقتی از حزب شیطان سخن به میان می‌آورد، ابتدا ویژگی‌های آنان را ذکر می‌کند و در نهایت سرنوشت آنان را بیان می‌کند. بر این اساس، مطابق آیه ۱۹ سوره مجادله، قرآن کریم معیارهای حزب شیطان را این‌گونه بیان می‌کند: غفلت از یاد خدا، اسیر شدن در دام شیطان، و در نهایت زیانکار بودن. چنین تحزبی، برخلاف حزب‌الله، نه تنها به اصلاح جامعه منجر نمی‌شود، بلکه موجب فساد و انحراف در مسیر حق می‌گردد (فخر رازی، ۱۴۲۰ق، ج. ۲۹: ۲۸۵).

یکی دیگر از موضوعاتی که قرآن کریم در مورد حزب بیان می‌کند، گرفتار شدن در آسیب‌های تحزب منفی است، چنانکه علامه طباطبائی، در تفسیر آیه «كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ» (سوره روم، آیه ۳۲)، یعنی هر حزبی به آنچه نزدشان است، دل‌خوش‌اند، یکی از آسیب‌های تحزب را، تعصب

بی جا و تفرق گرایی می داند، به گونه ای که هر گروهی به باورهای خود چنان دل بسته می شود که حقایق را نادیده می گیرد (طباطبائی، ۱۴۱۷ق، ج. ۱۶: ۲۴۳).

۲. حزب در روایات اسلامی

بررسی احادیث معصومان علیهم السلام نشان می دهد، حزب و تحزب، منطبق با نگاه و تقسیم بندی قرآن کریم است، یعنی همان دو گانه «حزب الله و حزب الشیطان». به عنوان نمونه، پیامبر اکرم (ص) در حدیثی، پس از آنکه معیار نجات را محبت نسبت به حضرت علی (ع) و دشمنی با دشمنانش و پذیرش ولایت او اولاد طاهرینش معرفی می نماید، همین شاخص ها را تمایز بخش میان حزب الله و حزب شیطان اعلان می نمایند و تأکید می کنند که «حزب من حزب الله است و حزب دشمنان آنان (اهل بیت علیهم السلام) حزب شیطان. (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج. ۱۸: ۳۴۱)

همچنین، در حدیث معراج، پیامبر (ص) از حقیقی که خداوند متعال در آسمان هفتم به ایشان القا فرمودند سخن گفته اند که در آن روایت، حضرت علی (ع) حجت بر بندگان و امام بر مخلوقات عالم و محبت و پذیرش ولایت او معیار دوستی و دشمنی و تمایز میان حزب الله و حزب الشیطان معرفی شده است. (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج. ۲۳، ص. ۱۴۴)

بنابراین، از دیدگاه قرآن و روایات، تحزب می تواند در دو مسیر هدایت و رشد جامعه یا انحراف و سقوط آن قرار گیرد. حزب الله به عنوان نماد حق طلبی، عدالت خواهی و ولایت مداری معرفی شده است و حتی کسب قدرت را نیز مبتنی بر این موازین طلب می کند، در حالی که حزب الشیطان نماد گمراهی، تفرقه و غفلت از یاد خدا است و کسب قدرت براساس هوای نفس و انحراف مردم از مسیر حق مطالبه می شود.

روش شناسی پژوهش

۱. روش نظریه داده بنیاد

«نظریه داده بنیاد (Grounded Theory)» یکی از روش های کیفی پژوهش است که نقش پل ارتباطی میان پارادایم های گذشته و آینده را ایفا می کند. این روش که معادل هایی مانند «نظریه مبنايي» و «نظریه زمینه ای» دارد، برای شناخت نظام مند دیدگاه ها و معانی افراد در موقعیت های

خاص به کار می‌رود. (ایمانی جاجرمی، ۱۳۸۴: ۱۶). بنیان‌گذاران این روش هدف آن را دستیابی به شناختی استوار بر داده‌های واقعی برای استحکام نظریه می‌دانند. (Strauss & Glaser, 1967:13) در این روش، پژوهش با یک پرسش آغاز شده و به تولید نظریه‌ای مبتنی بر داده‌های واقعی ختم می‌شود. (منصوریان، ۱۳۸۶: ۸). این ویژگی، آن را با تحقیقات اسلامی سازگارتر کرده است (مهرابی و همکاران، ۱۳۹۰).

۲. مراحل نظریه داده بنیاد

فرآیند نظریه داده بنیاد شامل مراحل زیر است:

- الف) تعیین موضوع (واژه‌شناسی): ابتدا حوزه مطالعاتی مشخص می‌شود.
 - ب) گردآوری داده‌ها: برخلاف روش‌های قیاسی، تحقیق با یک تئوری از پیش تعیین شده آغاز نمی‌شود، بلکه پژوهشگر با جمع‌آوری داده‌ها از منابع مختلف (مصاحبه، مشاهده، اسناد و ...) و ادامه این روند تا نقطه اشباع نظری، مفاهیم را استخراج می‌کند. (مهرابی و همکاران، ۱۳۹۰)
 - ج) کدگذاری: این مرحله شامل سه نوع کدگذاری است:
 - کدگذاری باز: داده‌ها به بخش‌های کوچک تقسیم شده و هر بخش با عنوانی مشخص نام‌گذاری می‌شود. این عناوین، مفاهیمی هستند که از دل داده‌ها استخراج می‌شوند. (استراوس و کوربین، ۱۳۸۵)
 - کدگذاری محوری: مفاهیم استخراج‌شده گروه‌بندی و مقوله‌بندی می‌شوند تا ارتباطات میان آن‌ها مشخص شود. در این مرحله، پژوهشگر با روش مقایسه مداوم، مقوله‌های اصلی و فرعی را شناسایی می‌کند. (مهرابی و همکاران، ۱۳۹۰)
 - کدگذاری گزینشی: در این مرحله، مقوله هسته‌ای شناسایی شده و سایر مقولات به صورت نظام‌مند به آن مرتبط می‌شوند. این فرآیند انسجام‌بخشی به مقولات، چارچوب نظری پژوهش را شکل می‌دهد. (دانایی فرد و همکاران، ۱۳۸۳)
- در یک جمع‌بندی، مدل فرآیند اجرای گراند تئوری را می‌توان به صورت زیر ترسیم نمود:

تحزب از دیدگاه آیت‌اله خامنه‌ای (مدظله)

براساس بررسی متن بیانات آیت‌اله خامنه‌ای (مدظله) در مورد تحزب از سال ۱۳۵۸ تا ۱۴۰۳، فرآیند تحلیل داده‌ها با روش «نظریه داده بنیاد» در سه مرحله انجام شده است:

الف) کدگذاری باز

در اولین مرحله از تعیین مفاهیم مرتبط با داده‌ها، مجموع «۴۱» کد باز بدست آمده است که پس از حذف جملات مشابه و چندین مرحله پالایش، به صورت زیر قابل بیان و ترسیم می‌باشند. لازم به ذکر است که بنابر محدودیت‌های مقاله، فقط چند نمونه از بیانات آیت‌اله خامنه‌ای و کدهای متناسب با هریک به عنوان نمونه ذکر می‌شود و سپس جدول کامل کدگذاری باز ارائه می‌گردد.

جدول شماره ۱: نمونه بیانات و کدگذاری باز

شماره	متن بیانات	کدگذاری باز
۱	«حزب می‌تواند نیروها را در یک جهت بسیج کند و به همه آن‌ها جهت بدهد» (خامنه‌ای، ۱۳۸۷: ۸)	نقش حزب در بسیج و هدایت نیروها
۸	«حزب یعنی یک ارگانیسم هماهنگ که فرمان را اجرا می‌کند» (خامنه‌ای، ۱۳۸۷: ۲۱)	حزب به‌عنوان یک ارگانیسم هماهنگ
۵	«حزب به چه منظور اعلام شد؟ به منظور ایجاد تشکل سیاسی - ایدئولوژیک» (خامنه‌ای، ۱۳۸۷: ۱۴)	ایجاد تشکل سیاسی - ایدئولوژیک
۲۵	«احزاب و سازمان‌های سیاسی در وضع رائج و متعارف عالم، تشکیلاتی هستند که برای رسیدن به قدرت به وجود آمده‌اند» (بیانات، ۱۳۸۷/۰۹/۲۴)	هدف احزاب غربی: کسب قدرت

جدول شماره ۲: کدگذاری باز

شماره	کدگذاری باز
۱	نقش حزب در بسیج و هدایت نیروها
۲	فعال‌سازی و پویاسازی نیروهای اجتماعی
۳	سرعت‌بخشی به حرکت اجتماعی
۴	جلوگیری از انحراف اجتماعی
۵	ایجاد تشکل سیاسی-ایدئولوژیک
۶	سازماندهی اجتماعی، شتاب‌دهی به حرکت‌ها
۷	حزب به‌عنوان یک گروه متشکل و منسجم
۸	حزب به‌عنوان یک ارگان‌نیم هم‌هنگ
۹	تحزب به‌عنوان تشکل سازمان‌یافته
۱۰	حزب به‌عنوان پیکر واحد با هماهنگی کامل
۱۱	اصلاح و هدایت نیروهای اجتماعی
۱۲	تحزب به‌عنوان ضرورت تداوم انقلاب
۱۳	تفاوت مواضع فکری احزاب
۱۴	وحدت نیروها با تحزب
۱۵	تفاوت پارلمان‌های حزبی و غیرحزبی
۱۶	اعتماد کامل مردم به کاندید حزب در برخی کشورها
۱۷	تفاوت انتخابات ایران و غرب
۱۸	جایگزینی احزاب به جای مردم پس از انقلاب‌ها
۱۹	وابستگی احزاب غربی به سرمایه‌داران
۲۰	امکان جمع بین تحزب و وحدت اجتماعی
۲۱	عدم مخالفت اسلام با تحزب
۲۲	حزب مطلوب، به‌عنوان نهاد هدایت‌گر جامعه
۲۳	حزب به‌عنوان کانال انتقال اندیشه‌ها
۲۴	تفاوت احزاب اسلامی و غربی
۲۵	هدف احزاب غربی: کسب قدرت
۲۶	تفاوت بسیج و احزاب سیاسی
۲۷	تعلق ظاهری اعضای احزاب به سازمان

شماره	کدگذاری باز
۲۸	بسیج به عنوان بسیج دلها و ایمانها
۲۹	تشکل های دانشجویی به عنوان ابزار رسیدن به آرمانها
۳۰	نقش احزاب در انتخابات غربی
۳۱	موانع ورود افراد مستقل به انتخابات غربی
۳۲	وابستگی احزاب به صلاحیت های حزبی
۳۳	نقش حزب در پر کردن خلأهای ذهنی
۳۴	ایجاد تفرقه توسط احزاب و جناحها
۳۵	حزب ایدئولوژیک (حزب مبتنی بر اندیشه و اعتقاد)
۳۶	انگیزه دینی در مقابل انگیزه های مادی
۳۷	تفاوت انگیزه های دینی و حزبی
۳۸	رسانه ها به عنوان حزب در هر خانه
۳۹	نظام مردمی در مقابل نظام حزبی
۴۰	ایدئولوژی درست و خط فکری صحیح
۴۱	برادری و ایمان به عنوان ضابطه تحزب اسلامی
۴۲	حزب مصلحتی (حزب مبتنی بر منافع مادی و قرارداد)

ب) کدگذاری محوری

پس از استخراج کدهای باز، آن ها بر اساس شباهت های مفهومی در قالب ۲۴ کد محوری گروه بندی شدند. در این مرحله، کدهای باز مشابه که دلالت های مشترکی داشتند، در ذیل مقوله های جامع تری قرار گرفته اند.

جدول شماره ۳: کدگذاری محوری

کدگذاری محوری	کدهای باز مرتبط
ماهیت و مفهوم حزب	۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۷، ۸، ۹، ۲۲، ۲۳، ۳۵
بسیج، هدایت و فعال سازی نیروها	۲۱
جلوگیری از انحراف اجتماعی	۴
سازماندهی و هماهنگی نیروها	۶، ۷، ۸، ۹
هدایت فکری و اصلاح اجتماعی	۱۱ و ۳۳

کدهای باز مرتبط	کدگذاری محوری
۴۱، ۱۴	وحدت نیروها و ایجاد برادری بر مبنای ایمان
۳۵، ۲۳	کانال انتقال اندیشه‌ها
۳۵، ۳۳، ۳۲، ۳۱، ۳۰، ۲۵، ۲۳، ۲۴	انواع حزب براساس هدف و کارکرد حزب
۴۱، ۴۰، ۳۹، ۳۷، ۳۶، ۳۴	انواع حزب براساس مبانی فکری و مشروعیت حزب
۱۸ و ۱۹ و ۲۷	انواع حزب براساس وابستگی یا استقلال از سرمایه داری
۳۷ و ۴۲ و ۳۵	انواع حزب بر اساس نوع انگیزه و ماهیت حزب
۲۰، ۱۴، ۱۰، ۹، ۸، ۷	انسجام و استقلال
۳۳، ۲۳، ۲۲	فراتر بودن از رقابت‌های انتخاباتی و داشتن نقش آگاهی بخش
۴۱، ۴۰، ۳۵، ۵	برخورداری از ایدئولوژی اسلامی
۳۳، ۲۹، ۲۲	نقش تربیتی و معرفتی در جامعه
۳۹، ۱۷، ۱۶، ۱۵	حزب و نقش آن در نظام سیاسی اسلامی و تمدن نوین اسلامی
۲۵، ۲۴	قدرت‌طلبی و سلطه‌جویی به‌جای هدایت جامعه
۲۷، ۱۹، ۱۸	وابستگی به سرمایه‌داری و لابی‌های اقتصادی
۳۲، ۳۱، ۳۰	سوءاستفاده از نخبگان و تبلیغات فریبنده
۲۵، ۲۴	ابزار چانه‌زنی و معامله‌گری سیاسی به‌جای تربیت جامعه
۳۷، ۳۶	انگیزه‌های مادی و قدرت‌محور به‌جای انگیزه‌های دینی و معنوی
۳۴	ایجاد تفرقه در جامعه از طریق جناح‌بندی‌های حزبی
۳۲، ۱۷، ۱۶، ۱۵	سلطه احزاب بر نظام سیاسی و انتخابات
۳۱	موانع ورود افراد مستقل به عرصه سیاست

ج) کدگذاری گزینشی

در این مرحله، کدهای محوری بر اساس **وجوه مشترک و ارتباطات سطح بالاتر** دسته‌بندی شده و در **۵ مقوله کلی** تر سازماندهی شدند که نشان‌دهنده چارچوب نظری نهایی پژوهش است. این مقوله‌های کلی به‌عنوان پایه‌ای برای مدل مفهومی نهایی عمل می‌کنند.

جدول شماره ۴: کدگذاری گزینشی

کدگذاری گزینشی	کدهای محوری مرتبط
ماهیت و مفهوم حزب	گروه متشکل و منسجم
	ارگانیزم هماهنگ
	تشکل سیاسی-ایدئولوژیک
	نهاد هدایت گر جامعه
	پویاسازی نیروهای اجتماعی
	حزب مبتنی بر اندیشه و اعتقاد
نقش و کارکردهای حزب	بسیج، هدایت و فعال سازی نیروها
	جلوگیری از انحراف اجتماعی
	سازماندهی و هماهنگی نیروها
	هدایت فکری و اصلاح اجتماعی
	وحدت نیروها و ایجاد برادری بر مبنای ایمان
	کانال انتقال اندیشه ها
انواع حزب (تفاوت تحزب اسلامی و غربی)	انواع حزب براساس هدف و کارکرد حزب
	انواع حزب براساس مبانی فکری و مشروعیت حزب
	انواع حزب براساس وابستگی یا استقلال از سرمایه داری
	انواع حزب بر اساس نوع انگیزه و ماهیت حزب
ساختار و ویژگی های حزب مطلوب	انسجام و استقلال
	فراتر بودن از رقابت های انتخاباتی و داشتن نقش آگاهی بخش
	برخورداری از ایدئولوژی اسلامی
	نقش تربیتی و معرفتی در جامعه
چالش های حزب در جوامع غربی (ویژگی های حزب غیرمطلوب)	حزب و نقش آن در نظام سیاسی اسلامی
	قدرت طلبی و سلطه جویی به جای هدایت جامعه
	وابستگی به سرمایه داری و لابی های اقتصادی
	سوء استفاده از نخبگان و تبلیغات فریبنده
	ابزار چانه زنی و معامله گری سیاسی به جای تربیت جامعه
انگیزه های مادی و قدرت محور به جای انگیزه های دینی و	

کدهای محوری مرتبط	کدگذاری گزینشی
معنوی	
ایجاد تفرقه در جامعه از طریق جناح‌بندی‌های حزبی	
سلطه احزاب بر نظام سیاسی و انتخابات	
موانع ورود افراد مستقل به عرصه سیاست	

مدل مفهومی تحزب در اندیشه آیت‌اله خامنه‌ای

تحزب به عنوان پدیده‌ای تأثیرگذار در عرصه سیاست و اجتماع، کارکردهای حیاتی در سازماندهی جریان‌های اجتماعی ایفا می‌کند. در چارچوب نظام اسلامی، این نهاد سیاسی صرفاً ابزاری برای دستیابی به موقعیت‌های قدرت تلقی نمی‌شود، بلکه ظرفیتی استراتژیک برای پیشبرد عدالت اجتماعی، توسعه فرهنگی و صیانت از آرمان‌های انقلابی محسوب می‌گردد. دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای در این زمینه حاوی نگرشی نظام‌مند است که از سویی فرصت‌های پیشروی احزاب را ترسیم می‌نماید و از سوی دیگر با رویکردی نقادانه، آسیب‌شناسی دقیقی از چالش‌های موجود ارائه می‌دهد.

در این مطالعه، با بهره‌گیری از روش «نظریه داده بنیاد»، بیانات آیت‌اله خامنه‌ای، در سه گام تحلیلی کدگذاری اولیه، تلفیق مفاهیم و استخراج الگوی نهایی مورد واکاوی قرار می‌گیرد. این فرآیند پژوهشی منجر به شکل‌گیری چارچوبی مفهومی می‌شود که با پوشش ابعاد مختلف موضوع، بازتابی جامع از اندیشه‌های ایشان در حوزه تحزب به شمار می‌رود.

الگوی پیشنهادی متشکل از پنج رکن بنیادین است که علاوه بر تبیین مبانی فکری احزاب در گفتمان اسلامی، به مسائلی چون سازوکارهای عملیاتی، موانع ساختاری و پیشنهاد‌های اصلاحی می‌پردازد. این مدل از یکسو ابزاری تحلیلی برای ارزیابی عملکرد احزاب در چارچوب نظام اسلامی محسوب می‌شود و از دیگر سو، مبنایی برای طراحی سیاست‌های کلان در سطح ملی کاربرد دارد. کاربری این الگو علاوه بر پاسخگویی به شبهات مطرح‌شده درباره کارآمدی احزاب در جمهوری اسلامی، تمایزات ماهوی میان الگوی اسلامی-انقلابی تحزب را با نمونه‌های لیبرال غربی آشکار می‌سازد. از این منظر، پژوهش حاضر نه تنها نقشه‌ای نظری برای پژوهشگران حوزه علوم

سیاسی فراهم می‌آورد، بلکه به‌عنوان سندی راهبردی برای نهادهای سیاسی جهت همسوسازی فعالیت‌ها با آرمان‌های تمدن‌ساز اسلامی قابل بهره‌برداری است.

۱- ماهیت و مفهوم حزب

در نظام فکری آیت‌الله خامنه‌ای، حزب به‌عنوان یک گروه متشکل و منسجم تعریف می‌شود که دارای حرکت، جهت‌گیری، عمل و ذهنیت هماهنگ است (خامنه‌ای، ۱۳۸۷: ۲۲). این نهاد به‌عنوان یک ارگان‌سیسم هماهنگ عمل می‌کند که تمام اعضای آن به‌صورت هماهنگ در جهت اهداف مشترک حرکت می‌کنند (خامنه‌ای، ۱۳۸۷: ۲۱). حزب همچنین به‌عنوان تشکل سیاسی-ایدئولوژیک شناخته می‌شود که هدف آن ایجاد هماهنگی و جهت‌دهی به نیروهای اجتماعی است (خامنه‌ای، ۱۳۸۷: ۱۴).

حزب مطلوب در این دیدگاه، نهاد هدایت‌گر جامعه است که نقش راهنمایی و هدایت‌آحاد مردم را به سمت آرمان‌های مشترک ایفا می‌کند (بیانات، ۱۳۹۰/۰۷/۲۴). این نهاد نه تنها باید نیروهای بالقوه را فعال کند، بلکه باید به پویاسازی نیروهای اجتماعی بپردازد و از انحرافات اجتماعی جلوگیری کند (خامنه‌ای، ۱۳۸۷: ۸). در نهایت، حزب به‌عنوان حزب مبتنی بر اندیشه و اعتقاد تعریف می‌شود که مجموعه‌ای از صاحبان فکر سیاسی یا اعتقادی و ایمانی، تشکلی را تشکیل می‌دهند و از طریق کانال‌کشی، افکار خود را به مردم منتقل می‌کنند (بیانات، ۱۳۷۷/۱۲/۰۴).

۲- نقش و کارکردهای حزب

حزب در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای جایگاهی فراتر از یک نهاد صرفاً سیاسی دارد. این تشکل، علاوه بر سازماندهی نیروهای اجتماعی، نقش هدایت‌گرانه و تربیتی ایفا می‌کند و به‌عنوان ابزاری برای تحقق آرمان‌های انقلاب اسلامی عمل می‌نماید. با جلوگیری از انحرافات، ایجاد وحدت و انتقال اندیشه‌ها، حزب می‌تواند جامعه را در مسیر پیشرفت و تعالی هدایت کند. در ادامه، شش نقش کلیدی حزب در این چارچوب فکری بررسی می‌شود.

۱،۲- بسیج، هدایت و فعال‌سازی نیروها

حزب توانایی آن را دارد که نیروهای پراکنده را در یک مسیر مشترک بسیج کند و به آن‌ها جهت دهد. این نهاد با فعال‌سازی نیروهای بالقوه و خفته، به حرکت جامعه شتاب می‌بخشد

(خامنه‌ای، ۱۳۸۷: ۸). این ویژگی حزب نشان می‌دهد که چگونه می‌تواند انرژی‌های پراکنده را به سمت اهداف مشخص هدایت کند. در واقع، حزب با سازماندهی نیروها، از هدررفت منابع انسانی جلوگیری کرده و آن‌ها را در مسیر اهداف کلان جامعه قرار می‌دهد.

۲،۲- جلوگیری از انحراف اجتماعی

حزب به‌عنوان نهادی نظارتی و اصلاحی، از انحراف نیروها از مسیر اصلی جلوگیری می‌کند. این نهاد با ایجاد چارچوب‌های فکری و عملی، مانع از گسست در حرکت جامعه می‌شود (خامنه‌ای، ۱۳۸۷: ۸) این نقش حزب به‌عنوان یک نهاد اصلاحی، اهمیت آن را در حفظ مسیر درست حرکت جامعه نشان می‌دهد. حزب با ارائه راهکارهای مناسب، از انحرافات ایدئولوژیک و عملی جلوگیری می‌کند.

۳،۲- سازماندهی و هماهنگی نیروها

حزب به‌عنوان نهادی سازمان‌یافته، نیروهای اجتماعی را جهت‌دهی و هماهنگ می‌کند. این نهاد با تبدیل نیروهای پراکنده به گروه‌های منسجم، حرکت جامعه را شتاب می‌بخشد و از انحرافات جلوگیری می‌کند (خامنه‌ای، ۱۳۸۷: ۱۶، ۲۱، ۲۲ و ۲۳) این کارکرد حزب نشان‌دهنده نقش آن در ایجاد نظم و انسجام درونی است. حزب با سازماندهی نیروها، از هدررفت انرژی‌های اجتماعی جلوگیری کرده و آن‌ها را در مسیر اهداف مشترک هدایت می‌کند.

۴،۲- هدایت فکری و اصلاح اجتماعی

حزب به‌عنوان نهادی هدایت‌گر، نقش کلیدی در جهت‌دهی فکری و اصلاح نیروهای اجتماعی دارد. این نهاد با پر کردن خلأهای ذهنی و هدایت نیروهای کج‌رفتار، جامعه را به سمت آرمان‌های مطلوب سوق می‌دهد (خامنه‌ای، ۱۳۸۷: ۲۵ و بیانات ۱۳۶۹/۱۲/۲۱، ۱۳۹۰/۰۷/۲۴). این نقش حزب به‌عنوان یک نهاد تربیتی، اهمیت آن را در شکل‌دهی به افکار عمومی و اصلاح رفتارهای اجتماعی نشان می‌دهد. حزب با ارائه الگوهای فکری و عملی، می‌تواند جامعه را به سمت ارزش‌های مطلوب هدایت کند.

۵،۲- وحدت نیروها و ایجاد برادری بر مبنای ایمان

تحزب با وحدت نیروها منافاتی ندارد و حتی می تواند ضامن وحدت باشد. حزب اسلامی بر مبنای ایمان و برادری شکل می گیرد و ضابطه آن برادری و ایمان است. این نهاد می تواند با ایجاد همبستگی و وحدت میان نیروها، جامعه را به سمت اهداف مشترک هدایت کند (خامنه‌ای، ۱۳۸۷: ۱۴ و ۲۹). این ویژگی حزب نشان‌دهنده نقش آن در ایجاد همبستگی اجتماعی و تقویت روحیه جمعی است. حزب با تأکید بر ارزش‌های مشترک مانند ایمان و برادری، می تواند از تفرقه و اختلافات داخلی جلوگیری کند و جامعه را حول محور اهداف مشترک متحد سازد.

۶،۲- کانال انتقال اندیشه‌ها

حزب به عنوان کانالی برای انتقال اندیشه‌های فکری، سیاسی، دینی و عقیدتی عمل می کند. این نهاد می تواند افکار و آرمان‌های خود را از طریق تشکل‌های منسجم به جامعه منتقل کند (بیانات، ۱۳۹۰/۰۷/۲۴). این نقش حزب به عنوان یک رسانه فکری، اهمیت آن را در ترویج ایدئولوژی و ارزش‌های مورد نظر نشان می دهد. حزب با ایجاد کانال‌های ارتباطی مؤثر، می تواند اندیشه‌های خود را به صورت نظام‌مند به جامعه منتقل کند و در شکل‌دهی به افکار عمومی نقش ایفا نماید.

۳. انواع حزب (تفاوت تحزب اسلامی و غربی)

در اندیشه‌ی مقام معظم رهبری، تحزب یک پدیده‌ی اجتماعی با دو رویه‌ی مثبت و منفی است. اگر حزب در راستای هدایت فکری و اجتماعی مردم عمل کند، می تواند عنصری کلیدی در انسجام بخشی و ارتقای جامعه باشد. اما در صورتی که حزب صرفاً ابزاری برای کسب قدرت و تأمین منافع گروهی شود، به عامل انحراف اجتماعی و تضییع حقوق مردم تبدیل خواهد شد. بر این اساس، احزاب را می توان در چهار دسته‌ی کلی تقسیم کرد که هر یک، بر مبنای هدف، مشروعیت، وابستگی اقتصادی و نوع انگیزه‌ی خود قابل تحلیل هستند. این تفکیک و دسته بندی در حقیقت تفاوت‌ها و تمایزات میان تحزب اسلامی با سایر مدل‌های مرسوم در نظام‌های سیاسی به ویژه در شیوه حکمرانی غربی محسوب می شود که به دلیل پرهیز از اطنا، ذیل یک عنوان تبیین می شود.

۱,۳. احزاب بر اساس هدف و کارکرد

الف) احزاب هدایت‌گر و سازمان‌دهنده‌ی جامعه

این دسته از احزاب، کارکردی فراتر از رقابت‌های سیاسی داشته و در جهت ساماندهی اجتماعی و هدایت مردم فعالیت می‌کنند. چنین احزابی نیروهای اجتماعی را بسیج کرده و از انحراف آنها جلوگیری می‌کنند: «حزب می‌تواند نیروها را در یک جهت بسیج کند و به همه آنها جهت بدهد» (خامنه‌ای، ۱۳۸۷: ۸). در واقع، حزب به عنوان یک نهاد راهبردی، مسئولیت دارد که «فلش کج نیروها را راست کند» (خامنه‌ای، ۱۳۸۷: ۲۵) و آنها را از سردرگمی و حرکت‌های پراکنده نجات دهد.

ب) احزاب قدرت‌طلب و سیاست‌محور

در مقابل، برخی احزاب صرفاً با هدف کسب قدرت شکل می‌گیرند و تمام فعالیت‌های خود را بر پیروزی در انتخابات و تصاحب مناصب دولتی متمرکز می‌کنند. این احزاب در جوامع غربی به شدت رایج هستند: «احزاب و سازمان‌های سیاسی در وضع رایج و متعارف عالم، تشکیلاتی هستند که برای رسیدن به قدرت به وجود آمده‌اند» (بیانات ۱۳۸۷/۰۹/۲۴). در چنین سیستمی، حزب نه یک نهاد فکری و اجتماعی، بلکه صرفاً ابزاری برای رقابت‌های سیاسی است که مردم را به عنوان پیاده‌نظامی برای تحقق اهداف گروهی خود به کار می‌گیرد.

۲,۳- احزاب بر اساس مبانی فکری و مشروعیت

الف) احزاب ایدئولوژیک و آرمان‌گرا

حزب‌هایی که مبتنی بر تفکر و عقیده شکل می‌گیرند، معمولاً در راستای یک منظومه‌ی فکری و اعتقادی عمل می‌کنند. این احزاب با تکیه بر اندیشه‌ی مشخص، جامعه را به سمت ارزش‌ها و آرمان‌های مدنظر خود هدایت می‌کنند: «یک حزب این است که مجموعه‌ای از صاحبان فکر سیاسی یا اعتقادی و یا ایمانی می‌نشینند و تشکیلی درست می‌کنند و میان خودشان و آحاد مردم کانال‌کشی می‌کنند» (بیانات، ۱۳۷۷/۱۲/۰۴). حزب جمهوری اسلامی، نمونه‌ی بارز چنین تحزبی بود که با الهام از تفکرات امام خمینی (ره) شکل گرفت و مأموریت خود را ترویج اندیشه‌ی اسلامی قرار داد.

ب) احزاب مصلحتی و فاقد هویت فکری مشخص

در مقابل، برخی احزاب هیچ گونه مشروعیت فکری و ایدئولوژیک ندارند و صرفاً بر اساس منافع مقطعی و مصلحت‌های روزمره تشکیل می‌شوند. این احزاب، مجموعه‌ای از افراد با منافع مشترک‌اند که حتی در اصول اساسی نیز با یکدیگر توافق ندارند: «مجموعه‌ای از خواص، با یک منفعت مشترک بین خودشان ولو در خیلی از مسائل با یکدیگر همفکر هم نیستند می‌نشینند و یک حزب به وجود می‌آورند» (بیانات، ۱۳۷۷/۱۲/۰۴). در چنین احزابی، وفاداری اعضا نه بر اساس یک باور مشترک، بلکه بر مبنای منافع فردی و گروهی است.

۳,۳. احزاب بر اساس وابستگی یا استقلال از سرمایه‌داری

الف) احزاب مستقل و متکی بر مردم

احزابی که بدون وابستگی به منابع قدرت و ثروت شکل می‌گیرند، معمولاً مشروعیت بیشتری نزد مردم دارند و فعالیت‌های آن‌ها بر محور عدالت‌خواهی و اصلاح جامعه است. در چنین احزابی، حمایت مردمی جایگزین تأمین مالی از سوی قدرت‌های اقتصادی می‌شود.

ب) احزاب سرمایه‌محور و وابسته به مافیاهای اقتصادی

در جوامع سرمایه‌داری، بسیاری از احزاب بدون حمایت مالی سرمایه‌داران و صاحبان صنایع، توانایی رقابت سیاسی ندارند. این احزاب به شدت تحت نفوذ صاحبان ثروت بوده و برنامه‌های آن‌ها عملاً در راستای تأمین منافع اقتصادی گروه‌های خاص تنظیم می‌شود: «در کشورهای سرمایه‌داری، اگر چنانچه عضو این دو حزب یا سه حزب بودند و پشتیبانی سرمایه‌دارها و کارخانه‌دارها و پولدارها و مافیاهای ثروت و قدرت را با خودشان داشتند، می‌توانند تبلیغات کنند؛ اما اگر نداشتند، اصلاً نمی‌توانند تبلیغات کنند» (بیانات، ۱۳۹۲/۰۳/۱۴). در این ساختار، قدرت اقتصادی تعیین‌کننده‌ی سرنوشت سیاسی است و امکان رقابت برای جریان‌های مستقل از بین می‌رود.

۴,۳. احزاب بر اساس نوع انگیزه و ماهیت

الف) احزاب با انگیزه‌های الهی و آرمانی

در یک نگاه اسلامی، حزب باید وسیله‌ای برای انجام تکلیف الهی باشد و اعضای آن نه به نیت کسب قدرت، بلکه با انگیزه‌ی خدمت به جامعه وارد عرصه‌ی سیاست شوند. در چنین احزابی، ایمان و تعهد دینی اساس کار است: «انگیزه‌ی دینی، با انگیزه‌های مادی و حزبی فرق می‌کند. در انگیزه‌های مادی و حزبی، کسب قدرت و حکومت، بیشتر مطرح است» (بیانات، ۱۳۷۷/۱۱/۱۳). این نگاه به تحزب، آن را از یک رقابت قدرت‌طلبانه به یک مسئولیت اجتماعی و دینی تبدیل می‌کند.

ب) احزاب با انگیزه‌های مادی و منفعت‌طلبانه

برخی احزاب نه بر مبنای ارزش‌های اعتقادی، بلکه بر اساس منافع شخصی و گروهی شکل می‌گیرند. این احزاب، اعضای خود را نه بر اساس تعهد و مسئولیت اجتماعی، بلکه بر اساس منافع مشترک گرد هم می‌آورند. در چنین فضایی، افراد ممکن است صرفاً به دلیل امتیازات مالی یا جایگاه سیاسی جذب حزب شوند، نه به خاطر اعتقاد به آرمان‌های آن. مقام معظم رهبری با اشاره به این نوع وابستگی‌ها می‌فرماید: «همان کمیت‌هایی هم که در احزاب هستند، جسم آن‌ها، زبان آن‌ها، توانایی‌های مادی آن‌ها متعلق به حزب است؛ معلوم نیست دل‌ها و ایمان‌هایشان متعلق به آن حزب یا آن مجموعه باشد» (بیانات، ۱۳۸۹/۰۹/۰۴). این بیان نشان می‌دهد که در احزاب منفعت‌طلب، پیوندهای اعضا سطحی و ظاهری است و یکپارچگی فکری و اعتقادی در آن‌ها وجود ندارد.

۴. ویژگی‌های حزب مطلوب

در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، حزب مطلوب اسلامی باید فراتر از الگوهای رایج حزبی در غرب، نقشی اساسی در هدایت جامعه به سمت آرمان‌های انقلاب اسلامی و ایجاد تمدن نوین اسلامی ایفا کند. چنین حزبی، نه تنها باید دارای انسجام درونی و استقلال از جریان‌های سلطه‌گر باشد، بلکه باید مأموریتی فراتر از رقابت‌های انتخاباتی داشته و نقش آگاهی‌بخش، تربیتی و معرفتی در جامعه ایفا کند. این الگوی تحزب اسلامی بر مبنای ایدئولوژی اسلامی و ارزش‌های دینی شکل می‌گیرد و باید بستری برای سازمان‌دهی نیروهای مؤمن و انقلابی باشد تا بتواند در جهت تحقق اهداف والای

اسلامی و حفظ وحدت نیروهای انقلابی گام بردارد. بر این اساس، با عنایت به مجموع بیانات آیت‌اله خامنه‌ای، ویژگی‌های حزب مطلوب برای نظام اسلامی را می‌توان در پنج محور زیر تبیین نمود:

۱.۴. انسجام و استقلال

یکی از ویژگی‌های اساسی حزب مطلوب در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، انسجام درونی و استقلال از جریان‌های سلطه‌گر است. در نگاه ایشان، حزب نه تنها باید یک «گروه متشکل و منسجم» باشد، بلکه «یک ارگانیسم هماهنگ» (خامنه‌ای، ۱۳۸۷: ۲۱) محسوب می‌شود که اعضای آن در مسیر واحدی حرکت کرده و از انحرافات فکری و سیاسی مصون باشند. بر همین اساس، ایشان تأکید دارند که «وحدت نیروها با تحزب منافاتی ندارد» (خامنه‌ای، ۱۳۸۷: ۲۹) و حتی تحزب اسلامی را «ضامن وحدت» می‌دانند. در همین راستا، تحزب نباید منجر به تفرقه و جناح‌بندی‌های ناسالم شود، بلکه باید زمینه‌ساز همگرایی و وحدت نیروهای انقلابی باشد. این دیدگاه، برخلاف الگوی تحزب در نظام‌های غربی است که عمدتاً مبتنی بر رقابت‌های تفرقه‌افکنانه و منافع حزبی است.

۲.۴. فراتر بودن از رقابت‌های انتخاباتی و داشتن نقش آگاهی‌بخش

آیت‌الله خامنه‌ای، حزب را صرفاً ابزاری برای کسب قدرت نمی‌داند، بلکه نقشی والاتر برای آن قائل است. در این نگاه، حزب اسلامی باید به‌عنوان «کانال انتقال اندیشه‌ها» (خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۰۷/۲۴) عمل کرده و نقش آگاهی‌بخش در جامعه ایفا کند. ایشان تأکید دارند که حزب مطلوب، نهادی است که «نقش راهنمایی و هدایت آحاد مردم به سمت آرمان‌ها را ایفا میکند» (خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۰۷/۲۴). بنابراین، این نوع تحزب باید به‌دور از بازی‌های صرفاً انتخاباتی، در عرصه‌های گوناگون فرهنگی، اجتماعی و سیاسی نقش‌آفرینی کند. درحالی‌که در جوامع غربی، احزاب بیشتر در چارچوب رقابت‌های انتخاباتی تعریف می‌شوند و حتی رأی‌دهندگان، اغلب شناختی از نامزدهای خود ندارند و صرفاً به احزاب رأی می‌دهند (بیانات، ۱۳۶۹/۱۲/۲۱)، در الگوی اسلامی، حزب باید عاملی برای تعمیق بصیرت سیاسی و گسترش آگاهی عمومی باشد.

۳,۴. برخورداری از ایدئولوژی اسلامی

تحزب در نظام اسلامی باید بر مبنای یک جهان‌بینی الهی و ارزش‌های اسلامی شکل گیرد. در این راستا، آیت‌الله خامنه‌ای تأکید می‌کند که حزب مطلوب «یک تشکل سیاسی ایدئولوژیک» (خامنه‌ای، ۱۳۸۷: ۱۴) است که با یک «ایدئولوژی درست و خط فکری صحیح» (خامنه‌ای، ۱۳۸۷: ۱۴) هدایت می‌شود. در تقابل با این رویکرد، احزاب غربی عمدتاً بر پایه منافع مادی و قراردادهای گروهی شکل می‌گیرند و فاقد پشتوانه فکری و اعتقادی هستند. ایشان در تبیین این تفاوت می‌فرمایند: «احزاب غربی باشگاه‌هایی برای کسب قدرت هستند، اما ما این نوع تحزب را تأیید نمی‌کنیم» (بیانات آیت‌اله خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۰۷/۲۴). بنابراین، حزب مطلوب باید دارای بنیان‌های فکری عمیق و مبتنی بر مبانی اسلامی باشد و صرفاً به‌عنوان ابزاری برای دستیابی به قدرت مطرح نشود. همچنین، ایشان «برادری و ایمان» (خامنه‌ای، ۱۳۸۷: ۱۴) را به‌عنوان ضابطه‌ای برای تحزب اسلامی معرفی می‌کنند، که نشان‌دهنده پیوند عمیق این نوع تحزب با باورهای دینی است.

۴,۴. نقش تربیتی و معرفتی در جامعه

یکی از کارکردهای کلیدی حزب اسلامی، تربیت نیروی انسانی و ارتقای سطح معرفتی جامعه است. آیت‌الله خامنه‌ای در این زمینه، حزب را «نهادی هدایت‌گر» (بیانات آیت‌اله خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۰۷/۲۴) معرفی می‌کنند که باید در جهت رشد فکری و تربیتی افراد گام بردارد. در همین راستا، ایشان معتقدند که «وجود حزب در یک جامعه باعث می‌شود که خلأهای ذهنی مردم پُر شود» (بیانات، ۱۳۶۹/۱۲/۲۱)، به این معنا که حزب باید بستری برای آموزش و ارتقای سطح آگاهی‌های سیاسی و اجتماعی مردم باشد. این نقش در قالب تشکل‌های دانشجویی نیز اهمیت ویژه‌ای می‌یابد، به گونه‌ای که ایشان «تشکل‌های دانشجویی را ابزاری برای رسیدن به آرمان‌ها» (بیانات، ۱۳۸۷/۰۹/۲۴) می‌دانند، نه صرفاً وسیله‌ای برای کسب قدرت. بنابراین، برخلاف تحزب رایج در غرب که اغلب بر محور رقابت‌های سیاسی و اقتصادی شکل می‌گیرد، در الگوی اسلامی، حزب باید مأموریت معرفتی و تربیتی داشته باشد و در مسیر هدایت جامعه به سوی ارزش‌های اسلامی حرکت کند.

۵,۴. حزب و نقش آن در پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی و نیل به تمدن اسلامی

در اندیشه آیت الله خامنه‌ای، حزب مطلوب اسلامی باید به‌عنوان ابزاری برای تحقق آرمان‌های انقلاب اسلامی و نیل به تمدن نوین اسلامی عمل کند. برخلاف احزاب غربی که اغلب با هدف کسب قدرت شکل می‌گیرند، حزب در نظام اسلامی باید عنصری فعال در جهت «هدایت آحاد مردم به سمت آرمان‌ها» (بیانات، ۱۳۹۰/۰۷/۲۴) باشد. ایشان تحزب را نه یک ابزار صرفاً سیاسی، بلکه ضرورتی برای «تداوم انقلاب» (خامنه‌ای، ۱۳۸۷: ۲۸) می‌دانند که می‌تواند نیروهای مؤمن و انقلابی را سازمان‌دهی کرده و به سمت تحقق اهداف والای اسلامی سوق دهد.

یکی از ویژگی‌های حزب مطلوب در این چارچوب، نقش آن در «ایجاد تمدن نوین اسلامی» است. ایشان تأکید دارند که تحزب می‌تواند بستری برای پرورش نیروهای کارآمد و انقلابی باشد که بتوانند ساختارهای مدیریتی، فرهنگی و اقتصادی جامعه را در مسیر تحقق تمدن اسلامی هدایت کنند. در این راستا، حزب باید نخبگان و جوانان مؤمن را جذب و تربیت کرده و زمینه‌ساز حاکمیت ارزش‌های اسلامی در عرصه‌های مختلف جامعه باشد. به تعبیر ایشان، حزب اسلامی باید «نیروهای بالقوه را بالفعل کند، آن‌ها را زنده و فعال کند» (خامنه‌ای، ۱۳۸۷: ۸) تا بتوانند در عرصه‌های گوناگون، بار مسئولیت‌های اجتماعی و حکومتی را به دوش بکشند.

همچنین، تحزب در نظام اسلامی نباید به مانعی برای وحدت نیروهای انقلابی تبدیل شود، بلکه باید به‌عنوان یک «ضامن وحدت» (خامنه‌ای، ۱۳۸۷: ۲۹) عمل کند تا از تفرقه و واگرایی در میان نیروهای انقلابی جلوگیری شود. از این رو، ایشان تأکید دارند که «تحزب می‌تواند در جامعه انجام بگیرد، در عین حال وحدت هم صدمه‌ای نبیند» (بیانات، ۱۳۹۰/۰۷/۲۴). این نگاه، برخلاف نظام‌های حزبی غربی است که رقابت‌های حزبی معمولاً به منازعات اجتماعی و فروپاشی انسجام ملی منجر می‌شود.

چالش‌های تحزب در غرب (ویژگی‌های تحزب نامطلوب)

تحزب در جوامع غربی با چالش‌های متعددی مواجه است که آن را از کارکردهای اصیل خود، یعنی هدایت جامعه و ارتقای سطح آگاهی عمومی، منحرف کرده است. آیت الله خامنه‌ای، در نقد

الگوی تحزب غربی، بر ضعف‌های اساسی آن تأکید دارند و معتقدند که این الگو بیش از آنکه در خدمت مصالح عمومی باشد، به ابزاری برای کسب قدرت، تأمین منافع جناحی و ایجاد تفرقه در جامعه تبدیل شده است. در ادامه، مهم‌ترین چالش‌های تحزب در غرب بررسی می‌شود که در حقیقت ترسیم سیمایی از تحزب غیرمطلوب محسوب می‌شود

۱. قدرت‌طلبی و سلطه‌جویی به جای هدایت جامعه

یکی از مهم‌ترین نقدهای وارد بر نظام حزبی غرب، تبدیل شدن احزاب به ابزار قدرت‌طلبی و سلطه‌جویی است. به جای آنکه احزاب در مسیر آگاهی‌بخشی و حل مشکلات جامعه حرکت کنند، تمرکز اصلی آن‌ها بر حفظ جایگاه خود در ساختار سیاسی است. این وضعیت موجب شده است که «منافع جناحی بر مصالح عمومی جامعه ترجیح داده شود» (بیانات، ۱۳۹۰/۰۷/۲۴).

۲. وابستگی به سرمایه‌داری و لابی‌های اقتصادی

در نظام‌های حزبی غرب، استقلال احزاب به دلیل وابستگی شدید به منابع مالی سرمایه‌داران و لابی‌های اقتصادی، عملاً از بین رفته است. احزابی که حمایت مالی گروه‌های ثروتمند را دارند، قادر به تبلیغات گسترده و تأثیرگذاری بر افکار عمومی هستند، درحالی‌که سایر گروه‌ها عملاً حذف می‌شوند. آیت‌الله خامنه‌ای در این باره می‌فرماید: «در کشورهای سرمایه‌داری، اگر عضو این دو حزب یا سه حزب بودند و پشتیبانی سرمایه‌دارها و کارخانه‌دارها را داشتند، می‌توانند تبلیغات کنند» (بیانات، ۱۳۹۲/۰۳/۱۴). این وضعیت، موجب شده است که سیاست‌گذاری‌های کلان، نه بر اساس نیازهای عمومی، بلکه بر مبنای منافع گروه‌های خاص شکل بگیرد.

۳. سوءاستفاده از نخبگان و تبلیغات فریبنده

احزاب در غرب، از نخبگان علمی و رسانه‌های جریان اصلی برای جهت‌دهی به افکار عمومی و توجیه سیاست‌های خود بهره‌برداری می‌کنند. در بسیاری از موارد، تصمیمات سیاسی نه بر مبنای مشارکت واقعی مردم، بلکه بر اساس تبلیغات سازمان‌یافته و القانات رسانه‌ای اتخاذ می‌شود. آیت‌الله خامنه‌ای با اشاره به نقش سرمایه‌داران و تبلیغات حزبی در هدایت جامعه، این وضعیت را «کنترل نخبگان سیاسی» و «تبلیغات فریبنده» توصیف می‌کند که موجب «محرومیت مردم از مشارکت واقعی در تصمیم‌گیری‌های کلان» شده است (بیانات، ۱۳۹۲/۰۳/۱۴).

۴. ابزار چانه‌زنی و معامله‌گری سیاسی به جای تربیت جامعه

ت حزب در غرب، بیشتر از آنکه نهادی برای ارتقای سطح فکری جامعه باشد، به ابزاری برای چانه‌زنی میان گروه‌های قدرت تبدیل شده است. تصمیمات سیاسی اغلب بر اساس بده‌بستان‌های حزبی اتخاذ شده و اولویت‌های جناحی بر مصالح عمومی غلبه دارد. آیت‌الله خامنه‌ای در این زمینه تأکید دارند که «احزاب کنونی غربی به معنای باشگاه‌هایی برای کسب قدرت است، اصلاً حزب یعنی مجموعه‌ای برای کسب قدرت» (بیانات، ۱۳۹۰/۰۷/۲۴). این نگرش، موجب شکل‌گیری سیاستی فرصت‌طلبانه شده که در آن، احزاب بیشتر درگیر رقابت‌های داخلی و حفظ موقعیت خود هستند تا ارائه برنامه‌های کارآمد برای پیشرفت جامعه.

۵. انگیزه‌های مادی و قدرت‌محور به جای انگیزه‌های دینی و معنوی

یکی از تفاوت‌های اساسی حزب در اسلام و غرب، تفاوت در انگیزه‌های آن‌ها است. در حزب اسلامی، هدف اصلی، هدایت جامعه به سمت ارزش‌های دینی و تحقق عدالت اجتماعی است، اما در نظام‌های غربی، انگیزه اصلی احزاب، کسب قدرت و تأمین منافع اقتصادی است. این مسئله، موجب فاصله گرفتن احزاب از رسالت اصلی خود شده و رقابت‌های حزبی را به ابزاری برای منافع جناحی و اقتصادی تبدیل کرده است. در این زمینه، آیت‌الله خامنه‌ای تصریح می‌کنند: «انگیزه دینی، با انگیزه‌های مادی و حزبی فرق می‌کند. در انگیزه‌های مادی و حزبی، کسب قدرت و حکومت، بیشتر مطرح است» (بیانات، ۱۳۷۷/۱۱/۱۳).

۶. ایجاد تفرقه در جامعه از طریق جناح‌بندی‌های حزبی

یکی از آثار منفی حزب در غرب، افزایش شکاف‌های اجتماعی و دو قطبی‌سازی جامعه است. احزاب، به جای تلاش برای تقویت همبستگی ملی، رقابت‌های جناحی را تشدید کرده و باعث تضعیف انسجام اجتماعی می‌شوند. در این زمینه، آیت‌الله خامنه‌ای تأکید دارند که «برخی احزاب از اختلافات جناحی و گروهی برای ایجاد تفرقه در جامعه استفاده می‌کنند» (بیانات، ۱۳۸۱/۰۴/۲۶). این وضعیت، منجر به کاهش همگرایی ملی و تشدید تعارضات سیاسی شده و در نهایت، اعتماد عمومی به نظام حزبی را تضعیف کرده است.

۷. سلطه احزاب بر نظام سیاسی و انتخابات

در جوامع غربی، احزاب تسلط کاملی بر فرآیندهای سیاسی دارند و بسیاری از انتخابات، نه بر اساس شناخت مردم از نامزدها، بلکه بر اساس وفاداری حزبی برگزار می‌شود. در بسیاری از موارد، مردم بدون آگاهی کافی از برنامه‌ها و شخصیت نامزدها، صرفاً بر اساس وابستگی حزبی رأی می‌دهند. آیت‌الله خامنه‌ای در این باره می‌فرماید: «در بعضی از کشورها، مردم حتی آن کاندیدای ریاست جمهوری را نمی‌شناسند، فقط چون حزب آن را معرفی کرده، رأی می‌دهند» (خامنه‌ای، ۱۳۶۹/۰۱/۱۰).

۸. موانع ورود افراد مستقل به عرصه سیاست

یکی دیگر از چالش‌های اساسی نظام حزبی غرب، دشواری ورود افراد مستقل و فاقد وابستگی حزبی به عرصه سیاست است. در بسیاری از کشورها، فرآیندهای انتخاباتی به گونه‌ای طراحی شده‌اند که تنها احزاب قدرتمند امکان معرفی نامزد و کسب جایگاه سیاسی را دارند. این وضعیت، باعث شده است که انتخابات، به عرصه‌ای انحصاری برای احزاب سنتی تبدیل شود. آیت‌الله خامنه‌ای در این زمینه تصریح می‌کنند: «در دوره قبل ریاست جمهوری آمریکا، فردی خارج از دو حزب اصلی قصد ورود به انتخابات داشت، اما نگذاشتند حتی به مراحل ابتدایی برسد» (بیانات، ۱۳۸۹/۰۹/۲۴).

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

مقاله حاضر با بهره‌گیری از روش «نظریه داده‌بنیاد» به ارائه مدلی مفهومی از تحزب بر اساس اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای پرداخت. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مفهوم تحزب در گفتمان اسلامی، برخلاف الگوی متداول غربی، نه یک ابزار رقابت‌جویانه برای کسب قدرت، بلکه یک نهاد راهبردی برای انسجام اجتماعی، هدایت فکری و تربیت نیروهای انسانی در راستای تحقق تمدن نوین اسلامی است.

مدل پیشنهادی در این پژوهش بر پنج مؤلفه اصلی استوار است: (۱) ماهیت و مفهوم حزب، (۲) نقش و کارکردهای حزب، (۳) تفاوت‌های اساسی تحزب اسلامی و غربی، (۴) ویژگی‌های حزب مطلوب در نظام اسلامی و (۵) چالش‌های تحزب در جوامع غربی. تحلیل بیانات مقام معظم رهبری نشان می‌دهد که احزاب اسلامی در چارچوب یک نظام ایدئولوژیک، با تأکید بر انسجام درونی،

استقلال از قدرت‌های سلطه‌گر، و داشتن نقش آگاهی‌بخش و تربیتی، می‌توانند بستر مناسبی برای هدایت جامعه به سمت اهداف متعالی فراهم آورند. در مقابل، مدل تحزب غربی به دلیل وابستگی به نظام سرمایه‌داری، تمرکز بر رقابت‌های انتخاباتی، و اولویت‌دهی به منافع گروهی، فاقد کارکردهای اجتماعی عمیق و پایدار است.

نتایج پژوهش نشان می‌دهد که الگوی تحزب اسلامی می‌تواند به‌عنوان یک مدل بومی و کارآمد، نقش مهمی در ارتقای مشارکت سیاسی، تقویت انسجام اجتماعی و تحقق آرمان‌های انقلاب اسلامی ایفا کند. با این حال، برای اجرای موفق این مدل، چالش‌هایی نظیر ضرورت گفتمان‌سازی، تبیین سازوکارهای عملیاتی، و بازطراحی ساختارهای حزبی در نظام جمهوری اسلامی وجود دارد که مستلزم پژوهش‌های تکمیلی است. در نهایت، یافته‌های این تحقیق می‌تواند به‌عنوان چارچوبی نظری برای تحلیل و اصلاح فعالیت‌های احزاب سیاسی در ایران مورد استفاده سیاست‌گذاران، پژوهشگران و فعالان حوزه سیاست قرار گیرد.

پیشنهاد‌های پژوهشی و کاربردی

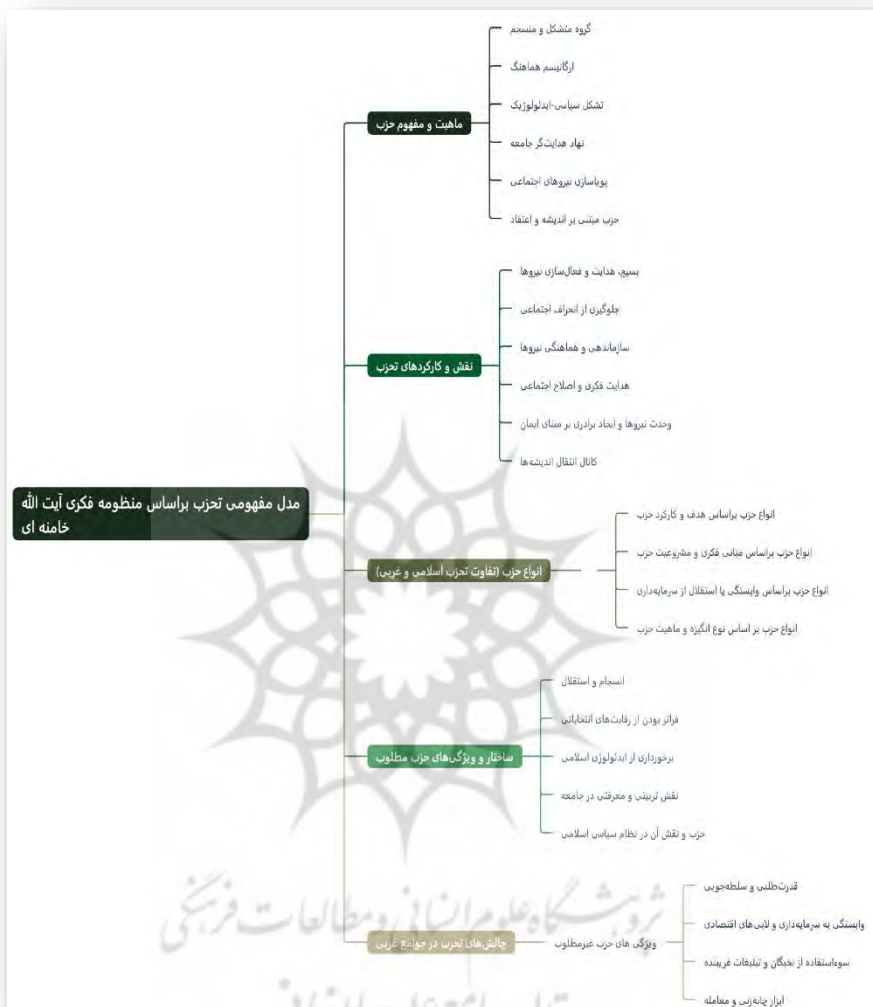
برای تکمیل این پژوهش و کاربردی‌تر کردن یافته‌ها، پیشنهاد‌های زیر ارائه می‌شود:

الف) پیشنهاد‌های پژوهشی

۱. شناسایی موانع رشد تحزب اسلامی در ایران
۲. شناخت روش‌های تشکیل و توسعه تحزب اسلامی
۳. بررسی نقش احزاب اسلامی در افزایش مشارکت سیاسی مردم به ویژه جوانان

ب) پیشنهاد‌های کاربردی

۱. شکل‌دهی احزاب با توجه به معیارها و شاخص‌های اسلامی از جمله نتایج این پژوهش
 ۲. سرمایه‌گذاری در آموزش سیاسی و رسانه‌ای برای احزاب اسلامی
 ۳. ایجاد شبکه‌ای از احزاب اسلامی در جهان اسلام
 ۴. جذب و پرورش نخبگان و جوانان در احزاب اسلامی
- افزایش مشارکت مردمی در تصمیم‌گیری‌های حزبی

فهرست منابع

الف) منابع بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی (به ترتیب زمانی)

تمامی بیانات استفاده شده از ایشان در این پژوهش از فیش های حزب سایت (KHAMENEI.IR) استخراج شده است.

۱. بیانات رهبر معظم انقلاب در خطبه های نماز جمعه تهران؛ ۱۳۶۸/۱۱/۲۰
۲. بیانات رهبر معظم انقلاب در خطبه های نماز جمعه تهران؛ ۱۳۶۹/۰۱/۱۰
۳. بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار ائمه جمعه سراسر کشور؛ ۱۳۶۹/۰۳/۰۷
۴. بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار جمعی از مدیران و کارکنان معاونت سیاسی سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۹/۱۲/۲۱
۵. بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار اعضای هیأت مرکزی نظارت بر انتخابات مجلس؛ ۱۳۷۰/۱۲/۰۴
۶. بیانات رهبر معظم انقلاب در جلسه پرسش و پاسخ با جوانان در دومین روز از دهه فجر (روز انقلاب اسلامی و جوانان)؛ ۱۳۷۷/۱۱/۱۳
۷. بیانات رهبر معظم انقلاب در جلسه پرسش و پاسخ مدیران مسئول و سردبیران نشریات دانشجویی؛ ۱۳۷۷/۱۲/۰۴
۸. بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار جمعی از مسئولان وزارت آموزش و پرورش؛ ۱۳۸۱/۰۴/۲۶
۹. بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار جمعی از دانشجویان قزوین؛ ۱۳۸۲/۰۹/۲۶
۱۰. بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار اقشار مختلف مردم؛ ۱۳۸۴/۰۳/۲۵
۱۱. بیانات رهبر معظم انقلاب در جمعی از دانشجویان استان کرمان؛ ۱۳۸۴/۰۲/۱۹
۱۲. بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار اساتید و دانشجویان در دانشگاه علم و صنعت؛ ۱۳۸۷/۰۹/۲۴
۱۳. بیانات رهبر معظم انقلاب در جمع ۱۱۰ هزار بسیجی در روز عید غدیر؛ ۱۳۸۹/۰۹/۰۴
۱۴. بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار دانشجویان کرمانشاه؛ ۱۳۹۰/۷/۲۴
۱۵. بیانات رهبر معظم انقلاب در مراسم بیست و چهارمین سالگرد رحلت امام خمینی (رحمه الله)؛ ۱۳۹۲/۳/۱۴

ب) منابع فارسی و عربی

- اخوان کاظمی، بهرام (۱۳۸۸)، «حزب و تحزب در اندیشه اسلامی»، مطالعات اسلامی فقه و اصول، سال ۴۱، شماره ۸۲/۱، صص ۱۱-۴۲
- استراوس، آنسلم و کوربین، جولیت (۱۳۸۵)، اصول روش تحقیق کیفی: نظریه مبنایی، رویه‌ها و شیوه‌ها، بیوک محمدی. تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. ج ۲
- بادامچی، اسدالله (۱۳۸۸)، *آنچه درباره حزب و تشکل باید بدانیم*، تهران: اندیشه ناب.
- بخارایی زاده، سید مهدی (۱۳۹۷)، «جایگاه احزاب در کشورهای توسعه یافته»، فصلنامه علمی حقوقی قانون یار، دوره دوم، شماره پنجم، صص ۲۷۴-۲۹۷.
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۷)، گفتاری در وحدت حزب و تحزب، قم: موسسه فرهنگی و اطلاع رسانی تبیان. <https://library.tebyan.net/fa/91878/> گفتاری در وحدت و تحزب دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۹۰)، *لغت‌نامه دهخدا*، تهران: دانشگاه تهران.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ق)، *المفردات فی غریب القرآن*، بیروت: دارالمعرفه.
- طباطبائی، محمدحسین (۱۴۱۷ق)، تفسیر المیزان، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ج ۵.
- طباطبائی، محمدحسین (۱۴۱۷ق)، تفسیر المیزان، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ج ۱۶.
- عمید، حسن (۱۳۹۱)، *فرهنگ عمید*، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- غفاری، ابوالفضل، آل‌غفور، سیدمحمدتقی (۱۳۹۸)، «*مولفه‌های تحزب مطلوب برای تقویت مشارکت سیاسی فعال در جمهوری اسلامی ایران*»، فصلنامه علمی پژوهشی سیاست متعالیه، سال ۷، شماره ۲۷، صص ۱۸۷-۲۱۰.
- فخر رازی، محمد بن عمر (۱۴۲۰ق)، التفسیر الکبیر، بیروت: دارالکتب العلمیه، ج ۲۹.
- کریمی، سعید (۱۳۸۰)، رسانه و راه‌های تقویت مشارکت مردم در صحنه‌های سیاسی و اجتماعی، قم: زلال کوثر، ج دوم.
- مجتبی زاده، علی، لیالی، محمدعلی (۱۳۹۲)، جریان‌شناسی سیاسی (نگاهی به احزاب، گروه‌ها و جریان‌های سیاسی در ایران معاصر)، قم: نشر معارف.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ق)، بحارالانوار، ج ۱۸، بیروت: موسسه وفاق، ج ۱۸، کتابخانه نور.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ق)، بحارالانوار، ج ۱۸، بیروت: موسسه وفاق، ج ۲۳، کتابخانه نور.
- منصوریان، یزدان (۱۳۸۶)، گراند تئوری چیست و چه کاربردی دارد، ویژه‌نامه همایش علم اطلاعات و جامعه اطلاعاتی. اصفهان: دانشگاه اصفهان
- مهرابی، امیر حمزه؛ خنیفر، حسین؛ امیری، علی‌نقی؛ زارعی‌متین، حسن و جندقی، غلامرضا، (بهار و تابستان ۱۳۹۰)، «معرفی روش‌شناسی نظریه داده‌بنیاد برای تحقیقات اسلامی»، مدیریت فرهنگ سازمانی، سال ۹، شماره ۲۳، صص ۵-۳۰.

- Burke, E. (1770). *Thoughts on the cause of the present discontents* . London: J. Dodsley.
- Crystal, D. (2008). *A dictionary of linguistics and phonetics* , Wiley-Blackwell.
- Downs, A. (1957). *An economic theory of democracy* , Harper & Row.
- Duverger, M. (1951). *Political parties: Their organization and activity in the modern state* , Methuen.
- Glaser, B. and Strauss, A. (1967), “The Discovery of the Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research”, New York
- Harper, D. (2021). *Online etymology dictionary*. Retrieved from : www.etymonline.com
- Heywood, A. (2019). *Politics* (5th ed., p. 153). Palgrave Macmillan.
- Oxford English Dictionary. (2020). *Oxford dictionary of English* (3rd ed.). Oxford University Press.

